

**ДЕРЖАВНИЙ ЗАКЛАД
„ЛУГАНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ТАРАСА ШЕВЧЕНКА”**

ІВАНОВ Євген Вікторович

УДК 37.07:37.014.53(477) «19/20»

**ДЕМОКРАТИЗАЦІЯ УПРАВЛІННЯ ОСВІТНІМИ
ЗАКЛАДАМИ В УКРАЇНІ (ОСТАННЯ ЧВЕРТЬ XX – ПОЧАТОК
XXI СТОЛІТТЯ)**

13.00.06 – теорія та методика управління освітою

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Старобільськ – 2017

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Державному закладі „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор
Хриков Євген Миколайович,
Державний заклад „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”
(м. Старобільськ), завідувач кафедри
публічної служби та управління навчальними
й соціальними закладами.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Харківська Алла Анатоліївна,
Комунальний заклад „Харківська
гуманітарно-педагогічна академія”,
професор кафедри педагогіки та психології,
проректор з науково-педагогічної роботи;

кандидат педагогічних наук, професор
Мармаза Олександра Іванівна,
Харківський національний педагогічний
університет імені Г. С. Сковороди,
завідувач кафедри наукових основ управління і
психології.

Захист відбудеться „25” травня 2017 року о 08.30 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 29.053.03 ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка” за адресою: 93009, Луганська обл. м. Рубіжне, вул. Будівельників, 30-В, конференц-зала.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Державного закладу „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка” за адресою: 92703, Луганська обл., м. Старобільськ, пл. Гоголя 1.

Автореферат розіслано 24 квітня 2017 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Н.В. Мордовцева

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Провідною ознакою сучасного освітнього процесу є демократизація, що відповідає суспільним викликам, світовим тенденціям. Одним із основних чинників забезпечення демократичного поступу України на принципах євроінтеграційних цінностей є впровадження процесу демократизації управління освітніми закладами, оскільки Україна як європейська держава ставить завдання не лише забезпечити впровадження успішних соціально-політичних та соціально-економічних реформ, а й досягнення нової якості національної освіти.

Інтеграція вітчизняної системи управління освітою до європейського освітнього простору є тривалим процесом, який передбачає передусім становлення демократизації управління в усіх сферах соціального буття, що забезпечуватиме досконале й ефективне функціонування системи управління освітніми закладами. Суспільна практика свідчить, що існує потреба в забезпеченні демократизації системи управління освітніми закладами в Україні.

Концептуальні теоретико-методологічні положення проблеми управління навчальним закладом докладно представлено в наукових працях О. Адаменко, Д. Горобця, А. Гуралюка, Л. Даниленка, Д. Дзвінчука, Г. Єльнікової, О. Мармази, О. Пастовенського, Т. Сорочан та ін. Основи сучасної теорії управління освітніми закладами розроблено в дослідженнях В. Кричевського, Ю. Конаржевського, В. Лазарева, В. Маслової, В. Пікельної, М. Поташника, К. Ушакова, Є. Хрикова, Т. Шамової та ін. Різні аспекти процесу демократизації, гуманізації та інноваційності управління освітніми закладами у вітчизняній теорії і практиці наприкінці минулого – на початку цього століття стали предметом досліджень таких відомих науковців, як О. Адаменко, В. Бегей, А. Гуралюк, Л. Даниленко, Г. Дмитренко, Г. Єльнікова, О. Заєць, Л. Карамушка, В. Клепко, С. Королюк, В. Крижко, Б. Мірончик, В. Олійник, В. Пікельна, Є. Хриков та ін., які обґрунтували параметри і критерії процесу демократизації управління освітніми закладами України.

Аналіз робіт українських і зарубіжних учених з проблеми управління освітніми закладами в Україні впродовж останньої чверті ХХ – початку ХХІ століття переконав, що створено певну теоретико-методологічну базу дослідження, водночас проблема не набула цілісного розв'язання. Зокрема, нині остаточно не визначено загальні тенденції процесу демократизації та періодизації розвитку демократизації управління освітніми закладами у вітчизняній педагогічній теорії і практиці в останній чверті ХХ – на початку ХХІ століття, не виокремлено

періоди й особливості розвитку демократизації управління освітніми закладами. Тому очевидно є науково-практична потреба в докладному й усебічному вивченні проблеми демократизації управління освітніми закладами в Україні. Усе викладене підтверджує актуальність проблеми, недостатню розробленість окремих аспектів теорії та практики, прикладну значущість, а отже, зумовлює вибір теми дисертаційної роботи: **„Демократизація управління освітніми закладами в Україні (остання чверть XX – початок XXI століття)”**.

Зв’язок теми дослідження з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до плану науково-дослідної роботи ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка” у межах комплексної теми „Управління якістю діяльності в вищому навчальному закладі” (державний реєстраційний номер 0107U000968). Тему затверджено на засіданні Вченої ради ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка” (протокол № 9 від 26.04.2013 р.) та узгоджено рішенням Міжвідомчої ради з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 5 від 28.05.2013 р.).

Об’єкт дослідження – розвиток вітчизняної теорії і практики управління освітою.

Предмет дослідження – процес демократизації управління освітніми закладами в Україні (остання чверть XX – початок XXI століття).

Мета роботи – охарактеризувати розвиток процесу демократизації управління освітніми закладами України в останній чверті XX – на початку XXI століття.

Завдання дослідження:

- Охарактеризувати демократизацію управління освітніми закладами як об’єкт педагогічних досліджень.
- Обґрунтувати критерії оцінки розвитку демократизації управління освітніми закладами у вітчизняній педагогічній теорії і практиці в Україні.
- Охарактеризувати джерельну базу дослідження.
- Обґрунтувати періодизацію розвитку демократизації управління освітніми закладами у вітчизняній педагогічній науці в останній чверті XX – на початку XXI століття.
- Окреслити тенденції розвитку демократизації управління освітніми закладами у вітчизняній педагогічній теорії і практиці.

- Охарактеризувати роль органів громадського самоврядування та інформаційно-комунікаційні технології в процесі демократизації управління освітніми закладами.

- Визначити перспективи подальшого розвитку демократизації управління освітніми закладами в Україні.

Хронологічні межі дослідження охоплюють останню чверть XX – початок XXI століття (1976 – 2016 рр.). Вибір у якості *нижньої межі* хронологічних рамок дослідження – 1976 р. – зумовлений тим, що саме в цей період, в умовах пануючої на той час авторитарної парадигми соціального управління, вітчизняна теорія управління освітою починає оформлюватись у самостійну галузь педагогічного знання, з’являються спроби систематизації й теоретичного осмислення накопиченого досвіду. Це дозволяє з’ясувати як вирішувалася проблема демократизації управління освітніми закладами в останні десятиліття радянського етапу розвитку теорії управління. Верхня межа хронології нашого дослідження (2016 р.) фіксує стан розвитку демократизації управління освітніми закладами в Україні на сучасному етапі. Саме такі хронологічні межі дослідження дозволяють порівняти різні підходи до вирішення проблеми демократизації управління освітніми закладами та визначити тенденції розвитку цього явища.

Теоретико-методологічні засади дослідження становлять філософія людиноцентризму (В. Кремень) загальнонаукові положення про синергетичну природу розвитку освітніх процесів (В. Андрущенко, В. Докучаєва, В. Клепко, Т. Сорочан); положення методології історико-педагогічної науки (О. Адаменко, Л. Березівська, Л. Ваховський, В. Курило, О. Сухомлинська); положення щодо законів і закономірностей розвитку педагогічної науки (С. Гончаренко, В. Загвязинський, Б. Коротяєв, В. Краєвський, В. Курило, Ю. Фокін, Є. Хриков та ін.); теорія управління освітніми закладами (В. Алфімов, Є. Березняк, В. Бондар, Л. Ващенко, О. Галус, М. Гриньова, Л. Даниленко, Д. Дзвінчук, Г. Єльнікова, В. Зверєва, А. Капто, О. Касьянова, Ю. Конаржевський, М. Кондаков, В. Маслов, Н. Островерхова, В. Пікельна, М. Портнов, М. Поташник, Т. Сорочан, П. Третьяков, Є. Хриков, П. Худоминський, Т. Шамова та ін.); теоретичні засади демократизації управління освітніми закладами (О. Адаменко, В. Андрущенко, В. Грабовський, Л. Гриневич, Д. Дзвінчук, Л. Карамушка, О. Пастовенський, О. Поступна, Є. Хриков та ін.).

Специфіка роботи зумовила застосування особливого комплексу **методів дослідження:** *метод порівняльно-історичного аналізу* використано для вивчення стану розвитку теорії та практики управління

освітніми закладами, виявлення ступеня демократизації управління освітніми закладами в Україні, а також для визначення специфічних характеристик цього процесу в різні історичні періоди; *метод термінологічного аналізу* – для розроблення й уточнення змісту ключових понять дослідження і встановлення їхнього взаємозв'язку; *метод періодизації* дав змогу виокремити періоди розвитку демократизації управління освітніми закладами в Україні (остання чверть XX – початок XXI століття); *порівняльний, системний і ретроспективний види аналізу* було застосовано для зіставлення наявних у філософії, педагогіці, менеджменті поглядів на різні аспекти досліджуваної проблеми; *хронологічно-проблемний метод* – для визначення тенденцій розвитку процесу демократизації управління освітніми закладами; *метод узагальнення* дав змогу систематизувати й узагальнити погляди українських науковців на досліджувану проблему і зробити загальні висновки роботи; *метод анкетування* дозволив з'ясувати ставлення педагогічних працівників досліджуваного періоду до стану демократизації управління освітніми закладами; *метод аналізу документів* дозволив з'ясувати особливості сучасного періоду демократизації управління освітніми закладами.

Джерельна база дослідження. У процесі наукового пошуку використано нормативні й законодавчі акти, постанови, положення, що регулювали систему управління освітніми закладами в Україні зазначеного періоду й забезпечували нормативно-правове поле управління освітою; філософську, історико-педагогічну, навчально-методичну літературу; монографії, дисертації, автореферати, інтернетні ресурси; матеріали наукових конференцій, збірники наукових праць; матеріали педагогічних періодичних видань другої половини XX – початку XXI ст., документи навчальних закладів (протоколи засідань педагогічних і вчених рад, посадові інструкції працівників, устави навчальних закладів, річні плани тощо).

У процесі дослідження використано матеріали з фондів Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського, Луганської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. М. Горького, наукової бібліотеки ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що *вперше* здійснено цілісний аналіз процесу демократизації управління освітніми закладами у вітчизняній теорії управління освітою останньої чверті XX – початку XXI століття; обґрунтовано критерії та методику оцінки розвитку демократизації управління освітніми закладами; *уточнено* сутність і зміст

ключового поняття дослідження „демократизація управління освітніми закладами”; *дістали подальшого розвитку* змістовні характеристики сутності демократизації управління освітніми закладами, тенденцій розвитку та перспектив демократизації управління.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що представлений у ньому теоретично орієнтований матеріал, загальні висновки можуть стати основою для подальших наукових розвідок з теорії і практики управління освітніми закладами на основі процесу демократизації, бути використані в управлінні освітою навчальних закладів різного рівня, під час розроблення підручників, навчальних посібників, методичних рекомендацій з теорії і практики управління освітніми закладами на основі демократизації для науковців, працівників органів управління освітою, керівників освітніх закладів, учителів загальноосвітніх навчальних закладів. Вони можуть бути використані в навчальному процесі магістратур „Управління навчальними закладами”, „Державне управління”, стати основою для подальшого наукового розроблення проблем управління освітою.

Апробація результатів дослідження. Матеріали дисертаційної роботи обговорено під час *міжнародних конференцій*: „Вища освіта України в контексті інтеграції до європейського освітнього простору” (Київ, 2013); „Інноваційний потенціал світової науки – XXI століття” (Запоріжжя, 2014); „Управління якістю адміністративних, соціальних та освітніх послуг: теорія та практика” (Луганськ, 2014); „Інноваційний розвиток вищої освіти: глобальний та національний виміри змін” (Суми, 2015); „Современное образование: преемственность и непрерывность образовательной системы «школа – университет – предприятие»” (Гомель, 2015); „Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технології” (Київ – Кам’янець-Подільський, 2015); „Забезпечення якості вищої освіти: європейські й національні стандарти та індикатори” (Старобільськ, 2016); „Теорія та практика управлінської діяльності в умовах соціокультурних трансформацій” (Старобільськ, 2016); *всеукраїнських конференцій*: „Упровадження основних положень Закону України „Про вищу освіту” як засіб забезпечення європейського рівня діяльності вищої школи” (Полтава, 2015).

Публікації. Результати й основні положення дисертації висвітлено у 7 публікаціях, з них 6 – у наукових фахових виданнях, 1 стаття у закордонному виданні, 5 статей у матеріалах науково-практичних конференцій.

Структура роботи. Дисертація складається зі вступу, двох розділів, висновків до них, загальних висновків, списку використаних

джерел (321 найменувань, з них 8 – іноземною мовою). Загальний обсяг роботи – 285 сторінок. Основний зміст викладено на 202 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження та його хронологічні межі; визначено об'єкт, предмет, мету й завдання; представлено методологічні й теоретичні засади, наукову новизну та практичне значення, методи й джерельну базу дослідження; висвітлено апробацію основних результатів дисертації.

У першому розділі – **„Теоретико-методологічні засади дослідження демократизації управління освітніми закладами у вітчизняній педагогічній науці в останній чверті XX – на початку XXI століття”** – охарактеризовано теоретико-методологічні засади демократизації управління освітніми закладами у вітчизняній педагогічній теорії і практиці в останній чверті XX – на початку XXI століття, джерельну базу та методи дослідження, запропоновано й науково обґрунтовано періодизацію розвитку демократизації управління освітніми закладами у вітчизняній педагогічній теорії і практиці.

У розділі зазначається, що демократизація управління освітніми закладами є актуальною науковою та практичною проблемою. Актуальність цієї проблеми пов'язана з тим, що демократизація сприяє підвищенню ефективності управління освітніми закладами, переходу до державно-громадського врядування. Урахування ідей В. Кременя, обґрунтованих з позиції філософії людиноцентризму, зумовлює висновок, що демократизація управління відповідає особливостям сучасної людини, й водночас сприяє розвитку рис демократичної особистості.

З кожним роком проблема демократизації управління освітніми закладами привертає все більшу увагу науковців. Певний внесок у розробку цієї проблеми здійснили О. Адаменко, Д. Дзвінчук, В. Курило, Т. Сорочан, Є. Хриков. Більшість дослідників (В. Андрущенко, В. Докучаєва, Т. Сорочан, Є. Хриков) вважає, що в основі демократизації управління освітніми закладами лежать ідеї синергетичного підходу. Поширеною є точка зору на те, що проблему демократизації управління необхідно розглядати як невід'ємну складову управління освітнім закладом.

Найбільшу увагу науковці приділили такому аспекту демократизації управління освітою як децентралізація (Д. Дзвінчук, В. Луговий, Л. Гриневич, О. Ковальчук, С. Крисюк, В. Курець, М. Набока, Л. Петренко, Л. Юрчук та ін.)

Але, в цілому, дослідженню зазначеної проблеми притаманна фрагментарність, орієнтація на розгляд окремих напрямів демократизації, відсутність загальноприйнятої точки зору на сутність цього процесу, цілісного системного його аналізу.

Узагальнення існуючих точок зору дозволило визначити головне поняття дослідження. *Демократизація управління освітніми закладами – це складна, відкрита соціально-педагогічна система управлінських дій, що має на меті перетворення внутрішніх та зовнішніх стейкхолдерів у суб'єктів життєдіяльності освітніх установ, та передбачає децентралізацію управління, делегування повноважень, залучення до управління громадськості, підвищення рівня прозорості діяльності, розвиток зовнішньої та внутрішньої автономії освітніх закладів, перерозподіл владних повноважень між рівнями управління.*

У розділі визначено критерії оцінки розвитку демократизації управління освітніми закладами:

- *Сформованість законодавчих та нормативних засад демократизації управління освітніми закладами.*
- *Розвиток теоретичних засад демократизації управління освітніми закладами.*
- *Демократичність особистості та діяльності керівників освітніх закладів.*
 - *Залучення стейкхолдерів до управління освітніми закладами.*
 - *Децентралізація управління освітнім закладом.*
 - *Колегіальність управління освітнім закладом.*
 - *Прозорість управління освітнім закладом.*
 - *Демократизація основних процедур управління освітнім закладом.*

Аналітичний огляд джерел, які ми використали під час дослідження проблеми демократизації управління освітніми закладами в Україні останньої чверті XX – початку XXI ст., дозволив їх систематизувати та розподілити на три групи: перша – це ті роботи, аналіз яких дав нам змогу обґрунтувати методологію дослідження; друга – це нормативно-правові документи, законодавчі акти, закони України, прийняті в межах досліджуваного періоду; третя група – це документи з демократизації управління освітніми закладами: статті, тези конференцій, докторські та кандидатські дисертаційні роботи із зазначеної теми дослідження, що були захищені в аналізований нами період (остання чверть XX – початок XXI століття).

У процесі пошуку та опрацювання джерел дослідження ми спиралися на теорію вибіркового методу, застосування якого дало змогу опрацювати певну частину документів, пов'язаних із проблемою розвитку демократизації управління освітніми закладами останньої чверті XX – початку XXI ст. Для визначення переліку статей з періодичних видань було використано метод головного масиву. Під час відбору дисертацій, авторефератів, підручників, навчальних посібників застосовано монографічний метод. Критеріями для здійснення вибірки цих груп джерел були тематика, зміст, вид, походження, час публікації.

Аналіз наукової літератури дозволяє зробити висновок, що становлення й розвиток процесу демократизації управління освітніми закладами зумовлюють такі чинники: 1) демократизація соціальних процесів у світі; 2) модернізація соціальної сфери в Україні; 3) розвиток теорії управління освітніми закладами; 4) упровадження інформаційних технологій у систему управління освітніми закладами; 5) оновлення законодавчо-нормативної бази, яка регламентує функціонування освіти в країні; 6) формування сучасної людини, якій притаманні демократичність, самостійність, відчуття гідності, активність; 7) результати досліджень, в яких аналізується стан процесу демократизації управління освітніми закладами.

У розділі теоретично обґрунтовано три періоди розвитку демократизації управління освітніми закладами в Україні. *Перший період (1976 рік – до кінця 80-х років XX ст.) – період демократизації радянського спрямування:* характеризується поступовою демократизацією управління освітніми закладами в Україні в руслі радянських традицій розвитку демократизації освіти. У цей період система управління освітою характеризується суто державним спрямуванням управління, яка чітко регламентувалася директивними настановами. Водночас розпочате реформування освіти зумовило появу нових теоретичних розробок і наукових видань із теорії управління, що сприяло розвитку демократизації управління освітніми закладами в 90-ті роки XX ст.

Другий період (90-ті роки XX ст.) – період перегляду теоретико-методологічних засад управління освітніми закладами з позицій демократизації: відзначався, з одного боку, тотальною демократизацією всіх сфер суспільного життя в Україні, з іншого – суттєвими змінами, що відбулися в науці, що сприяло перегляду сутності та змісту управління освітніми закладами та його демократизації.

Третій період (початок XXI ст. з 2001-го року – до сьогодні) – період формування головних складових демократичної теорії управління освітніми закладами: характеризується посиленням уваги науковців-

управлінців до проблем якості управління освітніми закладами; упровадження принципів демократизації управління; розробкою нових моделей управління, які відрізняються відкритістю та демократичністю.

У другому розділі – **„Демократизація управління освітніми закладами у вітчизняній педагогічній теорії і практиці в останній чверті XX – на початку XXI століття”** – на основі теоретико-методологічних засад дослідження були виокремлені загальні тенденції процесу демократизації управління освітніми закладами, визначено роль органів громадського самоврядування та інформаційно-комунікаційних технологій в процесі демократизації, а також схарактеризовано перспективи подальшого розвитку цього процесу в Україні.

На основі аналізу наукової літератури, нормативних документів, змісту форм і методів роботи освітніх закладів щодо демократизації управління освітніми закладами у розділі встановлено, що розвиток демократизації управління освітніми закладами в Україні відбувався:

- від формально-декларативної до реальної демократизації;
- від аспектного розгляду проблем демократизації до більш системного та цілісного її розгляду;
- від демократизації за радянськими стандартами до демократизації за світовими стандартами;
- від орієнтації на радянську теорію соціального управління до орієнтації на теорію менеджменту;
- від орієнтації демократизації на вирішення внутрішніх проблем освітнього закладу до створення цілісної системи демократизації державного та внутрішнього управління освітніми закладами;
- від залучення до процесу демократизації переважно педагогічних працівників до залучення зовнішніх та внутрішніх стейкхолдерів освітнього закладу;
- від незначної кількості науковців та наукових робіт до збільшення кількості науковців та наукових робіт з проблем демократизації;
- від розгляду демократизації як засобу розвитку освітніх закладів до розгляду демократизації як засобу розвитку суспільства;
- від акценту в процесі демократизації на особисте спілкування до акценту на використання інформаційно-комунікативних технологій;
- від орієнтації на централізацію управління до поєднання централізованих та децентралізованих засад управління освітніми закладами;

- від кулуарності прийняття управлінських рішень до прозорості процесу управління;
- від працівника як слухняного виконавця, орієнтованого на ідеологічні цінності, до більш демократичної, активної, самостійної особистості.

У розділі зазначено, що активне залучення громадськості й органів самоврядування до процесу управління освітніми закладами позитивно впливає на процес демократизації управління, оскільки вони є ефективним засобом зв'язку адміністрації освітнього закладу із педагогічним колективом й учнівською та студентською молоддю, стимулюють пошук нових управлінських рішень, підвищують рівень прозорості управління.

В Україні співпраця між державними установами й організаціями громадянського суспільства в системі освіти здійснюється переважно на засадах паралельного співіснування, а не на основі взаємодії та взаємодопомоги. Для сучасного стану системи управління освітніми закладами в Україні характерний процес децентралізації, тобто передачі низки функцій і повноважень від вищих органів управління нижчим. Важливим показником посилення демократичного характеру управління освітніми закладами є перерозподіл повноважень між державними органами та освітніми закладами, проте чіткого визначення потребують шляхи й засоби забезпечення самоврядування та автономності діяльності освітніх закладів.

Проведений у дослідженні аналіз показав, що інформаційно-комунікативні технології все більш розповсюджуються в управлінні освітніми закладами. Це розширює можливості громадськості в отриманні актуальної та достовірної інформації, виведенню процесу демократизації на якісно новий рівень обміну й поширенню інформації про стан управління освітніми закладами в Україні. Упровадження інформаційно-комунікаційних технологій сприяє демократизації управління освітніми закладами, підвищенню рівня відкритості, прозорості діяльності органів влади й місцевого самоврядування.

У процесі дослідження окреслено перспективи подальшого розвитку демократизації управління освітніми закладами в Україні на загальнодержавному, регіональному та рівні освітніх закладів.

На загальнодержавному рівні:

- *подальший розвиток законодавства у напрямі підвищення рівня автономії освітніх закладів, розвитку внутрішньої автономії, обмеження одноосібної влади керівників, підвищення ролі громадськості в управлінні освітою;*

- *унормування обов'язкових структурних компонентів сайтів освітніх закладів, моніторинг їх стану.* Про актуальність подальшого розвитку цього напрямку демократизації управління свідчить аналіз заходів МОН України, щодо розміщення вищими навчальними закладами певних документів на своїх сайтах. Ці заходи позитивно вплинули на вирішення певних нових управлінських завдань у ВНЗ та підвищення рівня прозорості їх діяльності;

- *унормування вимоги обов'язкової освіти з менеджменту для керівників освітніх закладів.* Як ми вже зазначали, керівництво освітнім закладом є одним із найскладніших видів професійної діяльності. Але за українським законодавством такий вид професійної діяльності не вимагає обов'язкової професійної освіти. Поширеною є точка зору, що педагогічної або іншої вищої освіти достатньо для того, щоб бути керівником. Але педагогічна, технічна, економічна та управлінська діяльність принципово відрізняються своїми об'єктами, змістом, методами. У наш час у світі вже поширеною є точка зору на те, що керівник освітнього закладу має отримати відповідну освіту;

- *розробка критеріїв та методик оцінки процесу та результатів діяльності керівників освітніх закладів.* Про актуальність цього та попереднього напрямку свідчить, наприклад, аналіз щорічних звітів ректорів ВНЗ, розміщених на сайтах навчальних закладів. Ці звіти є свідченням того, що ректори ототожнюють процес та результати діяльності ВНЗ з процесом та результатами своєї діяльності. Ці звіти є звітами ВНЗ, а не звітами ректорів. Причиною такого явища є відсутність обґрунтованої системи оцінки діяльності керівників освітніх закладів та відсутність у них управлінської освіти;

- *сприяння обґрунтуванню нових теорій управління освітніми закладами.* Проведений аналіз управлінської практики та наукових публікацій свідчить, що у наш час широко поширеною є теорія управління, яка була започаткована ще в радянські часи, тому нагальною потребою є обґрунтування нових теорій управління.

На регіональному рівні:

- *сприяння посиленню громадських засад на розвиток освіти в регіоні та демократизацію управління освітніми закладами.* Реалізувати цей напрям можна за умов сприяння створенню громадських об'єднань колегіальних органів, надання їм реальних повноважень;

- *забезпечення професіоналізації діяльності керівників освітніх закладів.* Регіональні органи управління освітою мають необхідні можливості для мотивування керівників освітніх закладів на отримання професійної освіти та подальший розвиток управлінських компетенцій;

- *підвищення відповідальності, підзвітності та прозорості діяльності органів управління освітою перед громадою та споживачами освітніх послуг.* Реалізувати цей напрям дозволяє запровадження традиційних форм взаємодії органів влади з громадою та споживачами послуг.

На рівні освітніх закладів:

- *модернізація управлінських процедур* (прийняття управлінських рішень, контролю, спілкування керівників, оцінки діяльності підлеглих і керівників тощо);
- *деформалізація діяльності колегіальних органів.* Реалізувати цей напрям можна за умов реального розширення повноважень цих органів, раціонального розподілу між ними управлінських функцій;
- *розвиток внутрішньої автономії освітніх закладів.* Особливо цей напрям актуальний для ВНЗ, в яких після прийняття нового Закону „Про вищу освіту”, не відбувся перерозподіл повноважень на користь факультетів (інститутів), кафедр та інших підрозділів.

Узагальнення результатів дослідження дало підстави для таких

ВИСНОВКІВ:

У дисертації здійснено цілісний аналіз процесу демократизації управління освітніми закладами останньої чверті XX – початку XXI століття.

1. У дисертації зроблено висновок, що демократизація управління освітніми закладами є актуальною науковою та практичною проблемою. Актуальність цієї проблеми пов'язана з тим, що демократизація сприяє підвищенню ефективності управління освітніми закладами, переходу до державно-громадського врядування, відповідає особливостям сучасної людини, й водночас сприяє розвитку рис демократичної особистості.

Узагальнення існуючих точок зору дозволило визначити головне поняття дослідження. *Демократизація управління освітніми закладами – це складна, відкрита соціально-педагогічна система управлінських дій, що має на меті перетворення внутрішніх та зовнішніх стейкхолдерів у суб'єктів життєдіяльності освітніх установ, та передбачає децентралізацію управління, делегування повноважень, залучення до управління громадськості, підвищення рівня прозорості діяльності, розвиток зовнішньої та внутрішньої автономії освітніх закладів, перерозподіл владних повноважень між рівнями управління.*

2. Обґрунтовано такі критерії оцінки розвитку демократизації управління освітніми закладами у вітчизняній педагогічній теорії і практиці в Україні (остання чверть XX – початок XXI століття):

1) сформованість законодавчих та нормативних засад демократизації управління освітніми закладами; 2) розвиток теоретичних засад демократизації управління освітніми закладами; 3) демократичність особистості та діяльності керівників освітніх закладів; 4) залучення стейкхолдерів до управління освітніми закладами; 5) децентралізація управління освітнім закладом; 6) колегіальність управління освітнім закладом; 7) прозорість управління освітнім закладом; 8) демократизація основних процедур управління освітнім закладом. Запропоновані критерії дозволяють використовувати кількісні й якісні показники для аналізу процесу демократизації управління освітніми закладами в Україні останньої чверті XX – початку XXI століття.

3. У ході дослідження було використано три групи джерел: перша – це ті роботи, аналіз яких дав нам змогу обґрунтувати методологію дослідження; друга – це нормативно-правові документи, законодавчі акти, прийняті в межах досліджуваного періоду; третя група – це документи з демократизації управління освітніми закладами: статті, тези конференцій, докторські та кандидатські дисертаційні роботи із зазначеної теми дослідження, що були захищені в аналізований нами період (остання чверть XX – початок XXI століття).

Зроблено висновок, що становлення й розвиток процесу демократизації управління освітніми закладами зумовлюють такі чинники: 1) демократизація соціальних процесів у світі; 2) модернізація соціальної сфери в Україні; 3) розвиток теорії управління освітніми закладами; 4) упровадження інформаційних технологій у систему управління освітніми закладами; 5) оновлення законодавчо-нормативної бази, яка регламентує функціонування освіти в країні; 6) формування сучасної людини, якій притаманні демократичність, самостійність, відчуття гідності, активність; 7) результати досліджень, в яких аналізується стан процесу демократизації управління освітніми закладами.

4. Обґрунтовано періодизацію процесу демократизації управління освітніми закладами в Україні, у межах якої було виокремлено три періоди розвитку демократизації управління освітніми закладами в Україні. Перший період (1976 – 1980-ті роки XX ст.) – період демократизації радянського спрямування. Він характеризується поступовою демократизацією управління освітніми закладами в Україні в руслі радянських традицій розвитку демократизації освіти. Другий період (90-і роки XX ст.) – період перегляду теоретико-методологічних засад управління освітніми закладами з позицій демократизації. В цей час відбувається впровадження принципів демократизації в процес

управління освітніми закладами. Третій період (початок ХХІ ст. з 2001-го року – до сьогодні) – період формування головних складових демократичної теорії управління освітніми закладами: характеризується посиленням уваги науковців-управлінців до проблем якості управління освітніми закладами; подальшим упровадженням принципів демократизації управління освітніми закладами в Україні.

5. Окреслено тенденції розвитку демократизації управління освітніми закладами у вітчизняній педагогічній теорії і практиці. Розвиток демократизації управління освітніми закладами в Україні відбувався: від формально-декларативної до реальної демократизації; від аспектного розгляду проблем демократизації до більш системного та цілісного; від демократизації за радянськими стандартами до демократизації за світовими стандартами; від орієнтації на радянську теорію соціального управління до орієнтації на теорію менеджменту; від орієнтації демократизації на вирішення внутрішніх проблем освітнього закладу до створення цілісної системи демократизації державного та внутрішнього управління освітніми закладами; від залучення до процесу демократизації переважно педагогічних працівників до залучення зовнішніх та внутрішніх стейхолдерів освітнього закладу; від незначної кількості науковців та наукових робіт до збільшення кількості науковців та наукових робіт з проблем демократизації; від розгляду демократизації як засобу розвитку освітніх закладів до розгляду демократизації як засобу розвитку суспільства; від акценту в процесі демократизації на особисте спілкування до акценту на використання інформаційно-комунікативних технологій; від орієнтації на централізацію управління до поєднання централізованих та децентралізованих засад управління освітніми закладами; від кулуарності прийняття управлінських рішень до прозорості процесу управління; від працівника як слухняного виконавця, орієнтованого на ідеологічні цінності, до більш демократичної, активної, самостійної особистості.

6. Встановлено, що активне залучення громадськості й органів самоврядування до процесу управління освітніми закладами позитивно впливає на процес демократизації управління освітніми закладами. Важливим у наш час є перехід від державного до державно-громадського управління освітніми закладами, головна мета якого – поєднання зусиль держави й суспільства у вирішенні проблем формування державної політики в галузі освіти, питань навчально-виховної, методичної, економічної, фінансово-господарської діяльності в освіті.

7. Визначено перспективи подальшого розвитку демократизації управління освітніми закладами в Україні на загальнодержавному,

регіональному та рівні освітніх закладів. *На загальнодержавному рівні:* 1) подальший розвиток законодавства у напрямі підвищення рівня автономії освітніх закладів, розвитку внутрішньої автономії, обмеження одноосібної влади керівників, підвищення ролі громадськості в управлінні освітою; 2) унормування обов'язкових структурних компонентів сайтів освітніх закладів, моніторинг їх стану; 3) унормування вимоги обов'язкової освіти з менеджменту для керівників освітніх закладів; 4) розробка критеріїв та методик оцінки процесу та результатів діяльності керівників освітніх закладів; 5) сприяння обґрунтуванню нових теорій управління освітніми закладами. *На регіональному рівні:* 1) сприяння посиленню громадських засад на розвиток освіти в регіоні та демократизацію управління освітніми закладами; 2) забезпечення професіоналізації діяльності керівників освітніх закладів; 3) підвищення відповідальності, підзвітності та прозорості діяльності органів управління освітою перед громадою та споживачами освітніх послуг. *На рівні освітніх закладів:* 1) модернізація управлінських процедур (прийняття управлінських рішень, контролю, спілкування керівників, оцінки діяльності підлеглих і керівників тощо); 2) деформалізація діяльності колегіальних органів; 3) розвиток внутрішньої автономії в освітніх закладах.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів досліджуваної проблеми. Вважаємо, що на подальше вивчення заслуговує досвід західних країн із зазначеної проблеми, обґрунтування нових теорій управління освітніми закладами, вивчення засобів підвищення відповідальності, підзвітності та прозорості діяльності органів управління освітою перед громадою, пошук ефективних методів розвитку внутрішньої автономії й розширення повноважень органів громадського самоврядування.

Основний зміст дисертації відображено в таких публікаціях:

1. **Іванов Є. В.** Поняття демократизації управління освітніми закладами як об'єкт педагогічних досліджень / Є. В. Іванов // Гуманітарний Вісник ДВНЗ „Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди”. – додаток 1 до Вип. 31, Том III (45) : Тематичний випуск „Вища освіта України в контексті інтеграції до європейського освітнього простору”. – К. : Гнозис, 2013. – С. 90 – 95.

2. **Іванов Є. В.** Сучасні тенденції розвитку демократизації управління освітніми закладами в Україні / Є. В. Іванов // Вісник

Житомирського державного університету імені Івана Франка. – Вип. 3 (75). – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. – С. 154–157.

3. **Іванов Є. В.** Критерії періодизації розвитку демократизації управління освітніми закладами в Україні (остання чверть XX – початок XXI століття) / Є. В. Іванов // Науковий Вісник Донбасу. – 2014. – № 4 (28). – Режим доступу до журн.: <http://nvd.luguniv.edu.ua>

4. **Іванов Є. В.** Демократизація управління освітніми закладами як індикатор якості освіти: ретроспективний аспект / Є. В. Іванов // Вісн. Луган. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки. – 2016. – № 3 (300), Ч. II. – С. 314–322.

5. **Іванов Є. В.** Вплив інформаційно-комунікаційних технологій на процес демократизації управління освітніми закладами / Є. В. Іванов // Наук. Вісн. Миколаїв. нац. ун-т імені Василя Сухомлинського. Педагогічні науки. – 2016. – № 4 (55), Р. IV. – С. 193–197.

6. **Іванов Є. В.** Особливості процесу демократизації управління освітніми закладами у вітчизняній педагогічній теорії та практиці / Є. В. Іванов // Вісн. Луган. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки. – 2017. – № 1 (306) – С. 228–234.

7. **Іванов Є. В.** Тенденції і перспективи демократизації управління освітніми закладами в Україні на засадах державно-громадського управління / Є. В. Іванов // Science and Education a new Dimension: Pedagogy and Psychology. – Budapest, 2017, Vol. 52. – С. 30–33.

Статті в інших виданнях:

8. **Іванов Є. В.** Ключові принципи демократизації управління освітніми закладами в Україні / Є. В. Іванов // „Інноваційний потенціал світової науки – XXI сторіччя” : матеріали XXIV Міжнародної наук.-практ. конф. – Запоріжжя : Вид-во ПГА, 2014. – Т. 1. – С. 49–51.

9. **Іванов Є. В.** Сутність поняття „управління освітніми закладами” в сучасному педагогічному дискурсі / Є. В. Іванов // „Інноваційний розвиток вищої освіти : глобальний та національний виміри змін” : зб. матеріалів II Міжнародної наук.-практ. конф. (26–27 березня 2015 р., м.Суми), 2015. – Т. 1. – С. 332–334.

10. **Іванов Є. В.** Характеристика сучасного стану демократизації управління освітніми закладами / Є. В. Іванов // „Упровадження основних положень Закону України „Про вищу освіту” як засіб забезпечення

європейського рівня діяльності вищої школи” : зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. (17 – 18 листопада 2015 р. м. Полтава), 2015. – С. 246 – 249.

11. **Іванов Є. В.** Стратегия демократизации управления образовательными учреждениями / Є. В. Иванов // „Современное образование : преемственность и непрерывность образовательной системы „школа – университет – предприятие” : материалы X Международной науч.-метод. конф. 20-21 ноября 2015 г. – Гомель, 2015. – Режим доступа до журн.: <http://agss-conf.org/sch-vuz/content/view/1/5/>

12. **Іванов Є. В.** Громадські освітні ради і громадські організації як засіб демократизації управління освітніми закладами в Україні / Є. В. Иванов // Теорія та практика управлінської діяльності в умовах соціокультурних трансформацій : матеріали наук.-практ. конф. (20 квітня 2016 року, м. Старобільськ) / редкол. : О. М. Клімочкіна, Є. М. Хриков, О. І. Кравченко. – Старобільськ : Вид-во ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2016. – С. 39 – 48.

АНОТАЦІЇ

Іванов Є. В. Демократизація управління освітніми закладами в Україні (остання чверть XX – початок XXI століття). – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.06 – теорія та методика управління освітою. – Державний заклад „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”. – Старобільськ, 2017.

Дисертацію присвячено проблемі розвитку процесу демократизації управління освітніми закладами в Україні (остання чверть XX – початок XXI століття). У результаті дослідження було теоретично обґрунтовано критерії й періодизацію розвитку демократизації управління освітніми закладами у вітчизняній педагогічній науці в останній чверті XX – на початку XXI століття. У межах періодизації було виокремлено три періоди розвитку демократизації управління освітніми закладами в Україні: 1976 – 1980-і роки XX ст. – період демократизації радянського спрямування; 90-ті роки XX ст. – період перегляду теоретико-методологічних засад управління освітніми закладами з позицій демократизації та заключний період з 2001-го року – до сьогодні – період

формування головних складових демократичної теорії управління освітніми закладами.

З'ясовано загальні тенденції і визначено перспективи подальшого розвитку демократизації управління освітніми закладами в Україні.

Ключові слова: демократизація, управління освітніми закладами, вітчизняна теорія і практика управління освітою, періодизація, загальні тенденції розвитку демократизації.

Иванов Е. В. Демократизация управления образовательными учреждениями в Украине (последняя четверть XX – начало XXI столетия). – На правах рукописи.

Диссертация на соискание учёной степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.06 – теория и методика управления образованием. – ГУ „Луганский национальный университет имени Тараса Шевченко”. – Старобельск, 2017.

Диссертационное исследование посвящено проблеме развития процесса демократизации управления образовательными учреждениями последней четверти XX – начала XXI столетия.

В диссертации на основе синтеза методологических подходов относительно толкования понятий „демократизация”, „демократизация управления образовательным учреждением” сформулировано ключевое понятие исследования – „демократизация управления образовательными учреждениями”. Демократизация управления образовательными учреждениями – это сложная, открытая социально-педагогическая система управленческих действий (деятельности), которые направлены на преобразование внутренних и внешних стейкхолдеров в субъекты жизнедеятельности образовательных учреждений и предусматривает децентрализацию управления, делегирование полномочий, привлечение к управлению общественности, повышение степени открытости в деятельности, развитие внешней и внутренней автономии образовательных учреждений, перераспределение полномочий власти между уровнями управления.

В диссертации определены критерии оценивания развития демократизации управления образовательными учреждениями: сформированность законодательных и нормативных основ демократизации управления образовательными учреждениями; демократичность личности и деятельности руководителей образовательных учреждений; привлечение стейкхолдеров к управлению образовательными учреждениями; демократизация управления

образовательными учреждениями; коллегиальность управления; прозрачность управления образовательными учреждениями.

В исследовании теоретически обоснована периодизация управления образовательными учреждениями в Украине, в рамках которой было выделено три периода развития: 1976 – 1980-ые года XX столетия – период демократизации советской направленности; 90-е года XX ст. – период пересмотра теоретико-методологических основ управления образовательными учреждениями с позиции демократизации и заключительный период с 2001 года – по настоящее время – период формирования главных составляющих демократической теории управления образовательными учреждениями.

На основе анализа научной литературы, нормативных документов были выделены общие тенденции развития демократизации управления в отечественной педагогической теории и практике: от формально-декларативной к реальной демократизации; от аспектного подхода к проблеме демократизации к более системному и целостному; от демократизации в соответствии с советскими стандартами к демократизации международных стандартов; от ориентации на советскую теорию социального управления к ориентации на теорию менеджмента; от ориентации демократизации на разрешение внутренних проблем образовательного учреждения к созданию целостной системы демократизации государственного и внутреннего управления образовательными учреждениями; от привлечения к процессу демократизации в основном педагогических сотрудников до привлечения внешних и внутренних стейкхолдеров образовательного учреждения; от рассмотрения демократизации как способа развития образовательных учреждений до определения демократизации как способа развития общества; от акцента в процессе демократизации на личностное общение до акцента на использование информационно-коммуникативных технологий; от ориентации на централизацию управления к совмещению централизованных и децентрализованных основ управления образовательными учреждениями; от кулуарности принятия управленческих решений к прозрачности процесса управления.

Определены перспективы дальнейшего развития демократизации управления образовательными учреждениями в Украине.

Ключевые слова: демократизация, управление образовательными учреждениями, отечественная теория и практика управления образованием, периодизация, общие тенденции развития демократизации.

Ivanov E. V. The Democratization in the Field of Management of Educational Institutions in Ukraine (the last quarter of XX – the early XXI century). – Manuscript.

Thesis for a Candidate Degree in Pedagogics in specialism 13.00.06 – Theory and Methodology of the Educational Management. – State Institution “Luhansk Taras Shevchenko National University”. – Starobilsk, 2017.

The thesis is devoted to the problem of democratization development process in the field of management of educational institutions in Ukraine (the last quarter of XX – the early XXI century). Evaluation criteria of democratization development in the field of management of educational institutions along with periodization of democratization development in management of educational institutions in the national pedagogical science in the last quarter of XX – the early XXI century have been theoretically substantiated in the course of study. Within the periodization three periods of democratization development in the field of management of educational institutions in Ukraine have been highlighted: from 1976 to 1980 of the twentieth century – the period of democratization of Soviet direction; the 1990s of the twentieth century – the period of revision of theoretical and methodological background of educational institutions management from democratization perspective, and final period from 2001 until now – the period of development of the key components of democratic theory of educational institutions management.

General trends as well as further democratization development prospects in the field of management of educational institutions in Ukraine have been determined.

Key words: democratization, management of educational institutions, domestic theory and practice of education management, periodization, general trends of democratization development.

Підписано до друку 20.04.2017 р. Формат 60×84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman. Друк ризографічний.
Умовн. др. арк. 0,9. Тираж 100 прим. Зам. № 354

Надруковано
ПрАТ „Старобільська міська друкарня”
вул. Миру, буд. 1, м. Старобільськ,
обл. Луганська, 92700
тел./факс: (06461) 2-21-75
Свідоцтво АОО № 553869